

Marek Karczewski

Oddzielenie jako działanie Boga Stwórcy w Rdz 1,1-2,4 A

Forum Teologiczne 9, 5-16

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. MAREK KARCEWSKI
Wydział Teologii UWM
Olsztyn

ODDZIELANIE JAKO DZIAŁANIE BOGA STWÓRCY W RDZ 1,1-2,4A

Słowa kluczowe: prehistoria biblijna, stworzenie świata, oddzielnie, światłość/ciemność, sklepienie, teologia tradycji kapłańskiej.

Schlüsselworte: biblische Urgeschichte, Welterschaffung, Scheidung, Licht/Finsternis, Dichte, Theologie der Priesterschrift.

Czy wszechświat stworzył Bóg, czy jest on raczej dziełem korzystnego zbiegu okoliczności? Jaką rolę w toczącej się debacie pomiędzy kreacjonizmem i ewolucjonizmem odgrywają biblijne opisy stworzenia świata i człowieka? Jak powinien je traktować współczesny człowiek wierzący? Może dziś w czasach niezwyklej ekspansji technologicznej należy o nich zapomnieć, pominąć, przemilczeć? Współczesne studia literackie i teologiczne zdają się dawać odpór niektórym populistycznym tendencjom dogmatyzacji poglądów naukowych dotyczących początków absolutnej historii wszechświata. Obecne są im także kompleksy osób wierzących, traktujących biblijne opisy stworzenia jako bajki z dawnych czasów. W artykule pragniemy zwrócić uwagę na niezbyt znany, ale ciekawy element opisu stworzenia. Jest to czynność oddzielania wyrażona poprzez użycie czasownika *בָּרַא*, jedna z wielu aktów, związanych z działaniem Boga Stwórcy. Bóg stwarza rozdzielając, tworząc przestrzeń, porządkując, ustanawiając granice. Boskiej czynności oddzielania pragniemy się przyjrzeć w kontekście pierwszego opisu stworzenia świata w Rdz 1,1-2,4a, związanego z tzw. tradycją kapłańską (P¹).

1. Czynność oddzielania a struktura literacka Rdz 1,1-2,4a

Pierwsze wersety Biblii zawierają jeden z dwóch opisów stworzenia (Rdz 1,1-2,4a). Otwierają one pierwszą część Księgi Rodzaju, określaną współcze-

¹ Skrót ten pochodzi od słowa *Priesterschrift*.

śnie jako „Prehistoria biblijna”², obejmującą w chronologii Rdz okres od stworzenia świata do pojawienia się Abrama (Rdz 1,1–11,26). Poza pierwszym opisem stworzenia świata „Prehistoria biblijna” zawiera inne znane teksty o istotnym znaczeniu teologicznym, np. opis stworzenia człowieka i umieszczenia go w raju, grzechu człowieka i jego konsekwencji (Rdz 2,4b–4,26) oraz opis potopu (Rdz 6,9–9,17) i tego, co nastąpiło potem (Rdz 11,1–9). Opis stworzenia świata z Rdz 1,1–2,4a stanowi zatem integralną część większej logicznej całości³.

Delimitacja początku tekstu pierwszego opisu stworzenia świata z powodów oczywistych nie nastręcza problemów. Kwestia zakończenia poddawana jest dyskusji. Aktualnie przyjmowane są cztery podstawowe stanowiska:

- zakończenie to Rdz 2,3⁴,
- zakończenie to cały werset Rdz 2,4⁵,
- zakończenie to werset Rdz 2,4a, natomiast Rdz 2,4b dotyczy już drugiego opisu⁶,
- Rdz 2,4b stanowi łącznik pomiędzy pierwszym i drugim opisem stworzenia⁷.

W centrum dyskusji znajduje się również wyrażenie תולדות – „dzieje, początki, historia” użyte w Rdz 2,4a, które według niektórych odnosi się do tego, co je poprzedza, natomiast według innych stanowi nowy początek⁸. Debata nie przyniosła dotąd ostatecznego rozstrzygnięcia. Zwolennicy włączenia w. 4 do pierwszego opisu stworzenia sugerują, że wspomniany termin pozostaje

² Zob. T. Brzegowy, *Pięcioksiąg Mojżesza. Wprowadzenie i egzegeza Księgi Rodzaju 1–11*, Tamów 2002, s. 117–118.

³ Niektórzy egzegeci dopatrują się w Rdz 1–11 intencjonalnie rozbudowanej konstrukcji literackiej opartej na strukturze koncentrycznej i seriach tekstów paralelnych, np. A – 1,1–2,4a; B – 2,4b–3,24; C₁ – 4,1–24; C₂ – 4,25–5,32; B’ – 6,1–8; A* – 6,9–8,22; B*₁ – 9,1–17; C’₁ – 9,18–29; A’₁ – 10,1–32; B₂ – 11,1–9; C’₂ – 11,10–26, zob. J.E. Hartley, *Genesis*, New International Biblical Commentary 1, Peabody 2002, s. 4. Jednakże większość komentatorów ogranicza się jedynie do szczegółowej strukturyzacji poszczególnych jednostek tworzących „Prehistorię”.

⁴ Za ograniczeniem zakresu opisu stworzenia do Rdz 2,3 np. G.J. Wenham, *Genesis 1–15* (Word Biblical Commentary 1), Cambridge 1987, s. 40; V. Hammilton, *The Book of Genesis. Chapters 1–17* (The New International Commentary on the Old Testament), Grand Rapids 1990, s. 143; C.J. Collins, *Genesis 1–4. A Linguistic, Literary and Theological Commentary*, Phillipsburg 2006, s. 40–41, rozpoznając w Rdz 2,4 wyraźną strukturę chiastyczną.

⁵ Np. J.-L. Ska, *Creazione e liberazione nel Pentateuco*, w: M. Cimosi, L. Alonso Schökel, J.-I. Ska, S. Virgulin, S. Votto (red.), *Creazione e liberazione nei libri dell’Antico Testamento*, Leumann 1989, s. 14.

⁶ Np. C. Westermann, *Genesis 1–11*, Erträge der Forschung, Darmstadt 1984, s. 13; L. Ruppert, *Studien zur Literaturgeschichte des Alten Testament* (Stuttgarter Biblische Aufsatzbände 18), Stuttgart 1994, s. 86; J. Synowiec, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, Kraków 2001, s. 17; T. Brzegowy, *Pięcioksiąg Mojżesza*, 125; J.E. Hartley, *Genesis*, s. 51.

⁷ M. Peter, *Prehistoria biblijna* (Biblioteka Pomocy Naukowych 10), Poznań 1994, s. 21.

⁸ Rdz 2,4: „Oto są dzieje początków po stworzeniu nieba i ziemi. Gdy Pan Bóg uczynił ziemię i niebo”. Zob. M. Peter, *Prehistoria biblijna*, s. 21.

w ścisłym związku z tradycją kapłańską⁹. Ograniczenie zakresu opowiadania do Rdz 2,3 opiera się przede wszystkim na przekonaniu, że siódmy dzień stworzenia jest uwieńczeniem, więc także naturalnym zakończeniem całego opisu¹⁰.

Struktura wewnętrzna opisu stworzenia jest niezwykle przejrzysta, dlatego nieprzypadkowo pierwszy opis stworzenia nazywany jest często poematem lub pieśnią o stworzeniu¹¹. Siedmiostopniowy, oparty na układzie tygodnia schemat literacki jest przedmiotem różnorodnych interpretacji, poszukujących idei tworzącej fundament całej konstrukcji. W układzie biblijnego poematu o stworzeniu można wyodrębnić opis sześciu dni stworzenia tzw. Heksameron (Rdz 1,3–31), wprowadzenie ogólne (Rdz 1,1–2) oraz opis siódmego dnia, czyli szabatu (Rdz 2,1–3)¹². Najbardziej klasyczne interpretacje Heksameronu podkreślają wewnętrzny związek pomiędzy poszczególnymi dniami stworzenia. Można go wyrazić na różne sposoby:

a) działaniom i efektom stworzenia odpowiadają pary dni¹³;

Dzień	Działanie stwórcze	Efekt
I	Oddzielenie światła od ciemności (ww. 3–5)	światło
II	Oddzielenie wód górnych od dolnych (ww. 6–8)	sklepienie
III	Oddzielenie morza od lądu rodzącego rośliny (ww. 9–13)	ziemia, rośliny
IV	Stworzenie słońca, księżyca i gwiazd (ww. 14–19)	ciała niebieskie
V	Zapełnienie wód i powietrza (ww. 20–23)	ryby i ptaki
VI	Zapełnienie ziemi przez zwierzęta, ludzi (ww. 24–31)	zwierzęta i człowiek

b) autor opisuje osiem dzieł Bożych, stosując siedem formuł: wprowadzenie (a), rozkaz (b), stwierdzenie jego realizacji (c), opis wykonania (d), błogosławieństwo (e), wzmianka o dobru dzieła (f), zakończenie (g). Stosuje je jednak w niejednolity sposób¹⁴;

⁹ Zob. C. Westermann, *Genesis 1–11*, s. 13. Kwestia ścisłego związku tekstu Rdz 1,1–2,4a z tradycją/dokumentem kapłańskim zostanie poruszona poniżej.

¹⁰ Siódmy dzień, szabat zostaje pobłogosławiony przez Boga; jako jedyny został nazwany świętym, zob. V. Hammilton, *The Book of Genesis*, s. 143. Natomiast C.J. Collins sugeruje, że nieprzypadkowo w Rdz 2,4 obok występującego w Rdz 1,1–2,3 imienia Boga אֱלֹהִים, występują dwa imiona: יְהוָה oraz אֱלֹהִים, zob. C.J. Collins, *Genesis 1–4*, s. 75.

¹¹ M. Peter, *Prehistoria biblijna*, s. 6.25–26.

¹² C.J. Collins, *Genesis 1–4*, s. 71–72.

¹³ Por. M. Peter, *Prehistoria biblijna*, s. 21. Wersję uproszczoną przedstawiają G.J. Wenham, *Genesis 1–15*, s. 7; J. Synowiec, *Początki świata i ludzkości*, s. 77.

¹⁴ J. Synowiec, *Początki świata i ludzkości*, s. 78.

Dzieła	Formuły
2	abcfdg (7)
2	abdceg (6)
3	abcef (5)
4	abcdfg (6)
5	abcdfg (6)
6	abdfg (6)
7	abcdf (5)
8	abdecfg (7)

c) zwraca się uwagę na kluczowe znaczenie dwóch biegunów, między którymi dokonuje się dzieło stwórcze, osiągając swój szczyt w stworzeniu człowieka (ww. 26–30)¹⁵:

Dzień 1	– niebiosa
Dzień 2	– niebiosa
Dzień 3	– ziemia
Dzień 4	– niebiosa
Dzień 5	– ziemia
Dzień 6	– ziemia

W każdej z proponowanych strukturyzacji podkreśla się wyjątkowe znaczenie ostatniego dnia stworzenia – szabatu, który stanowi uwieńczenie całego procesu stworzenia. Ewidentnie nieprzypadkowa konstrukcja literacka oraz wyeksponowanie dnia szabatu jest podstawową informacją, którą powinien uwzględnić komentator Rdz 1,1–2,4b.

Na pierwszy ogład rytmiczny układ zdarzeń w poszczególnych dniach zachowuje pewne odrębności, które jednak niewiele się od siebie różnią i zasadniczo tworzą dość wyrazisty schemat. Główne jego elementy to¹⁶:

- wprowadzenie – „potem Bóg rzekł...”;
- nakaz – „niech się stanie...”;
- wypełnienie – „i stało się tak...”;
- ocena – „i widział Bóg, że było dobre”;
- podsumowanie kolejnego dnia – „i tak upłynął wieczór i poranek...”.

¹⁵ G.J. Wenham, *Genesis 1–15*, s. 7; por. P. Beauchamp, *Création et séparation*, Paris 1969, s. 94.

¹⁶ Por. P.A. Viviano, *Genesis*, Minnesota 1985, s. 10.

W „siedmiodniowej” oraz wyrazistej dla poszczególnych dni strukturze tekstu biblijnego, w odniesieniu do czynności stwarzania pojawiają się takie terminy, jak: **ברא** – stwarzać, stworzyć (7 razy)¹⁷, **ברל** – oddzielać (2 razy)¹⁸, **עשה** – czynić (7 razy)¹⁹, **נתן** – w znaczeniu – umieścić²⁰. Ważną funkcję w całym dziele stwarzania spełnia formuła „i Bóg rzekł” – **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים**. Poza ewidentną funkcją wprowadzenia do poszczególnych dni stworzenia²¹ nadaje wyjątkowy charakter stwórczemu działaniu Boga, które jest ściśle związane z Jego słowem. Termin **אמר** – mówić, powiedzieć – w odniesieniu do Boga występuje aż 10 razy²². Warto zauważyć, że nadal trwa zapoczątkowana w początkach XX w. szeroka dyskusja na temat znaczenia relacji czyn – słowo w Rdz 1,1–2,4a, dotycząca różnych aspektów materiału literackiego zawartego tym tekście, w tym możliwych pierwotnych form tekstu, zapożyczeń czy inspiracji pozabiblijnych (*Tatbericht-Wortbericht*)²³. Relacja ta jest bardzo charakterystyczna dla opisu biblijnego, tym bardziej że Bóg stwarza mówiąc, mocą swojego słowa (por. Rdz 1,3), co ma kolosalne znaczenie także dla teologii tekstu.

Będąca przedmiotem refleksji czynność oddzielania wyrażona czasownikiem – **ברל** – bezpośrednio do Boga odnosi się w kontekście opisu pierwszego (Rdz 1,4) i drugiego dnia stworzenia (Rdz 1,7). Dwa pozostałe konteksty użycia tego terminu wiążą się bezpośrednio lub pośrednio z kontekstem tych dni. W Rdz 1, 6 użycie **לדב** związane jest z funkcją, jaką spełni firmament. Natomiast w Rdz 1,14.18 mówi się o zaplanowanej funkcji ciał niebieskich stworzonych przez Boga²⁴.

Niektórzy egzegeci sugerują, że także dzień trzeci, stworzenie ładu, w konsekwencji jest również utrzymane w konwencji oddzielania, choć sam termin **לדב** tam nie występuje (Rdz 2,9–10)²⁵. Oddzielanie jest zatem pierwszą ważną czynnością stwórczą nieokreślaną wprost terminem **ברא**²⁶. W bezpośrednim odniesieniu do Boga jest zawsze ściśle związane z poprzedzającym wypowiedzianym przez Boga nakazem stwórczym – **יהי** (Rdz 1,3.6).

¹⁷ Rdz 1,1.21.27; 2,3.4a.

¹⁸ Rdz 1,4.7, por. 1,6.14.18.

¹⁹ Rdz 1,7.16.25.26.31; 2,2.3.

²⁰ Rdz 1,17.

²¹ Zob. C.J. Collins, *Genesis 1-4*, s. 71. Formuła ta jest niezwykle popularna w tekstach hebrajskich Starego Testamentu, zob. A.R. Ceresko, *The chiasmic Word Pattern in Hebrew*, Catholic Biblical Quarterly 38 (1976), s. 309-310.

²² Rdz 1,3.6.9.11.14.20.24.26.28.29.

²³ Zob. H. Lubszczyk, *Wortschöpfung und Tatschöpfung*, Bibel und Leben 6 (1965) s. 191–208; C. Westermann, *Genesis 1–11*, s. 116–119; J. Synowiec, *Początki świata i ludzkości*, s. 51.

²⁴ Inne konteksty użycia czasownika **ברל**, zob. 1 Krn 23,23; 25,1; Am 3,12.

²⁵ Zob. M. Peter, *Prehistoria biblijna*, s. 15.

²⁶ Na temat znaczenia terminu w kontekście Biblii i literatury pozabiblijnej, zob. J.H. Walton, *Ancient Near Eastern Thought and the Old Testament*, Grand Rapids 2006, s. 183.

Ilość użytych terminów oraz bezpośredni kontekst ich zastosowania przez autora biblijnego jest kolejną istotną wskazówką pomocną w ustaleniu, jaką rolę w Rdz 1,1–2,4b odgrywało działanie Boga określone jako oddzielenie.

2. Oddzielenie jako stwarzanie w Rdz 2,3–10

2.1. Oddzielenie światła od ciemności

Elementami bezładu i pustkowiecia stanu początkowego istnienia wszechświata²⁷ są według autora biblijnego ciemność i bezmiar wód (Rdz 1,2)²⁸. W pierwszym dniu stworzenia następuje oddzielenie światła (אור) od ciemności (חשך), wspomnianej już we wstępie Rdz 1,1–2. Bóg (אלהים) stwarza światło mówiąc²⁹. Światłość staje się³⁰. Po stwierdzeniu, że światłość jest dobra³¹ (por. 105) oddziela ją od ciemności oraz nadaje nazwę ciemności – określonej jako noc oraz światłość określonej jako dzień³².

Termin יָבַדַּל („oddzielił”), gramatycznie trzecia osoba liczby pojedynczej imperfectum koniugacji hifil wyraża osobiste zaangażowanie Boga w czynność, nie określa jednakże, w jaki sposób miałyby to następować. Zaakcentowany jest sam fakt rozgraniczenia³³. Skuteczność Bożego działania wyraża pojawienie się dnia (יום) i nocy (לַיְלָה), podstawowej miary czasu użytej w dalszym ciągu opisu. Odtąd każdy dzień będzie wypełniony działaniem stwórczym (Rdz 1,5.8.13.19.23.31). Z rytmicznego podsumowania poszczególnych dni w stylu „i tak upłynął wieczór i poranek dzień pierwszy (drugi, trzeci itd.)” wyłamuje się jedynie dzień siódmy, który od początku opisu jest dedykowany Bogu jako dzień odpoczynku (zob. Rdz 2,2–3). Funkcjonalność stworzenia światła podkreśla także ponowne odniesienie do kwestii miar czasu w opisie dnia czwartego. Stworzenie dnia i nocy sugeruje także, że cały wymiar czasowy rzeczywistości pochodzi od Boga i pozostaje pod Jego kontrolą.

²⁷ Niektórzy komentatorzy podkreślają fakt swoistej bezproduktywności chaosu, zob. D. Tsamura, *The Earth and the Waters in Genesis 1*, Sheffield 1989, s. 41.

²⁸ Rdz 1,2b: וַיְהִי עֲלֵמָּה וְיִחְשֹׁךְ. M. Peter, (*Prehistoria biblijna*, s. 13) podkreśla, że chodzi o sam akt woli Boga.

²⁹ Zastosowana jest po raz pierwszy typowa dla Rdz 1,1-2,4a konstrukcja z użyciem iussivum וַיִּבְרָא.

³⁰ Rdz 1,3b: וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֵת הַיּוֹם הַרְבֵּעִי. Tzw. formuła wypełnienia, G.J. Wenham, *Genesis 1–15*, s. 18.

³¹ Tzw. formuła aprobaty, G.J. Wenham, *Genesis 1–15*, s. 18. Na tym samym miejscu Wenham sugeruje, że samo stworzenie światła może ma wymiar metaforyczny i odnosić się do życia, zbawienia, przykazań i obecności Boga (por. Ps 56,14; Is 9,1; Prz 6,23; Wj 10,23). Światłość, podobnie jak inne efekty stworzenia jest dobra, ponieważ jej autorem jest Bóg, zob. H.J. Stoebe, שָׂדֶה, w: E. Jenni, C. Westermann (red.), *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, t. I, s. 652–664.

³² O konstrukcji chiastycznej Rdz 1,5a m.in. C.J. Collins, *Genesis 1–4*, s. 45. J. Lemański (*Pięcioksiąg dzisiaj*, Kielce 2002, s. 155), podkreśla, że czas jest liczony przede wszystkim jako rytm dni.

³³ M. Peter, *Prehistoria biblijna*, s. 13.

Oddzielenie światłości od ciemności w kontekście pierwszego nakazu stwórczego „niech się stanie światłość” sugeruje radykalny charakter wprowadzania harmonii w tworzącej się rzeczywistości stworzenia. Konsekwentne w kontekście Rdz 1,1-2,4a zostają nazywane kolejne efekty stworzenia. Nazwanie jest aktem władzy Boga i określeniem funkcji stworzeń³⁴.

Pierwotny chaos przeradza się w usystematyzowaną przestrzeń życia zaplanowaną dokładnie przez Boga Stwórcę. Kontynuację tematu oddzielenia światła od ciemności znajdujemy w historii dnia czwartego. Bóg stwarza słońce, księżyc i gwiazdy. Jednym z ich zadań jest oddzielenie światła od ciemności (Rdz 1,18: וַיִּבְרָא)³⁵. Poza tym stworzone ciała niebieskie mają stanowić podstawę rachuby czasu: oddzielać dni od nocy (Rdz 1,14: לְהַבְדִּיל, por. Rdz 1,5), pory roku, lata i dni. Nie istnieje żadne uzasadnienie dla przypisywania planetom właściwości nadprzyrodzonych lub kojarzenia ich zwyczajem pogan z poszczególnymi bóstwami³⁶.

2.2. Oddzielenie wód górnych od dolnych

Po raz drugi o oddzielaniu jako bezpośredniej czynności Boga wspomina się w kontekście drugiego dnia stworzenia. Porządkowany jest kolejny element pierwotnego chaosu – wody. W Rdz 1,2 pojawiają się dwa terminy, które określają charakter pierwotnych wód: תְּהוֹם – otchłań, morze, czeluście oraz מַיִם woda, woda. Egzegeci od dawna próbują powiązać historię terminu תְּהוֹם z tłem babilońskim Księgi Rodzaju, w szczególności zaś z mityczną Tiamat³⁷. W przypadku otchłani nad jej powierzchnią (עַל-פְּנֵי) panuje ciemność (w. 2 b), natomiast w przypadku wód, nad ich powierzchnią (עַל-פְּנֵי) unosi się duch Boży (w. 2 c).

Istotnym elementem związanym z porządkiem wód jest sklepienie (רָקִיעַ), które w myśl Rdz 1,6 ma powstać pośrodku chaotycznych jeszcze wód (בְּתוֹךְ הַמַּיִם). Podstawowym zadaniem sklepienia jest oddzielenie wód (וַיַּהֲדִיל מִן-הַמַּיִם). Imiesłów koniugacji hifil znanego już czasownika בָּרַל użyty jest w sensie absolutnym. Bóg uczynił (עָשָׂה) sklepienie i w konsekwencji oddzielił wody (בָּרַל)³⁸. Oddzielenie jest zatem nierozłącznie związane ze stworzeniem sklepienia nazwanego potem niebem.

³⁴ J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, s. 155.

³⁵ Podkreśla to gramatyczna konstrukcja celowa ל + infinitivus constructus הַבְּרָא: „w celu oddzielenia, aby oddzielić”, użyta także w Rdz 1,14.18.

³⁶ P.A. Viviano, *Genesis*, s. 12: „The sun and the moon are simply elements of the created universe, not gods to be worshiped”.

³⁷ Zob. H. Gunkel, *Genesis*, Göttingen 1977, s. 127; A. Soggin, *Das Buch Genesis*, Darmstadt 1997, s. 44.

³⁸ Zob. J.E. Hartley, *Genesis*, s. 44-45.

Źródłosłów terminu זְרוּדָלוּס sugeryje, że sklepienie niebieskie jest w rozumieniu autora biblijnego czymś trwałym, stabilnym (Iz 40,19; por. Ps 136,6; Iz 42,5; Hi 37,18)³⁹. Również tłumaczenie Septuaginty (τὸ στερέωμα) podkreśla trwały charakter firmamentu. Bóg sam określa sklepienie nazywając je niebem⁴⁰.

Wody górne, stosownie do bliskowschodniego modelu wszechświata, są oddzielone od wód dolnych. Mogą stać się źródłem błogosławieństwa, kiedy w postaci urodzajnego deszczu przez zawory w sklepieniu użyźniają ziemię. Dla Izraelity powinno być zatem jasne, że obfitość plonów nie zależy od przypadku czy od popularnych pośród ościennych ludów bóstw urodzaju i płodności, ale jedynie i wyłącznie od Boga⁴¹. Wody dolne są równie ważne, ponieważ właśnie ich efektem są tryskające źródła, rzeki czy jeziora⁴². Jak uwydatnia biblijna historia potopu, w momencie krytycznym zarówno jedne, jak i drugie mogą stać się narzędziem kary dla świata pogrążonego w grzechu⁴³. W perspektywie oddzielenia wód pozostaje także motyw przejścia przez Morze Czerwone w Księdze Wyjścia⁴⁴.

Biblijny opis drugiego dnia stworzenia ma bogate pozabiblijne tło mitologiczne⁴⁵. Jako najbliższy tekst mitologiczny związany z rozdzielaniem w kontekście porządkowania wszechświata wskazuje się *Enuma Elisz*⁴⁶. Marduk zwycięża zbuntowaną Tiamat i z jej rozplatanego cielska tworzy wszechświat. Jednakże w opisie biblijnym w odróżnieniu od *Enuma Elisz* nie zostaje podzielona jakaś zbuntowana istota o charakterze boskim, ale zwyczajnie woda⁴⁷. W prostym zestawieniu Rdz 1 i *Enuma Elisz* z reguły pomija się też fakt, że zasadniczym celem tego drugiego jest uzasadnienie roli i panowania Marduka⁴⁸.

³⁹ זְרוּדָלוּס – klepać, ubijać, zawiesić, umocować, nakryć, zob. J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, s. 155.

⁴⁰ Pojęcie nieba jest dwuznaczne i może odnosić się także do siedziby Boga. Drugie niebo znajduje się jednak ponad wodami górnymi. Koncepcja teologiczna nieba jako synonimu transcendencji poddana jest w kontekście Starego Testamentu znacznemu rozwojowi. Natomiast kwalifikacja astronomiczna nieba jako sklepienia pozostawała zasadniczo niezmienna.

⁴¹ P.A. Viviano, *Genesis*, s. 11.

⁴² Ibidem, s. 11–12.

⁴³ Potop jest spowodowany otwarciem upustów Wielkiej Otchłani i upustów nieba, zob. Rdz 7,11.

⁴⁴ Por. Wj 14,19–31. Zob. J.-L. Ska, *Introduction to Reading the Pentateuch*, Winona Lake 2006, s. 146–147.153.

⁴⁵ Motyw rozdzielania w kontekście formowania wszechświata pojawia się w tekstach egipskich, sumeryjskich i babilońskich, zob. J.H. Walton, *Ancient Near Eastern*, s. 188–189.

⁴⁶ Zob. J.H. Walton, V.H. Matthews, M.W. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, Warszawa 2005, s. 7.10. O odniesieniu w kontekście szerszym do mitologii starobabilońskiej patrz: L. Ruppert, *Studien zur Literaturgeschichte des Alten Testaments*, s. 67.

⁴⁷ „Israel had no need to divide a god as in *Enuma Elish*, or to interject a god as in Egyptian literature, but saw the waters as simply divided by an act of God” – J.H. Walton, *Ancient Near Eastern*, s. 189. Podobnie P.A. Viviano, *Genesis*, s. 9.

⁴⁸ Fakt ten podkreśla oraz omawia różne tradycje w przekazie mitów z terenu Mezopotamii, zawierających opisy stworzenia świata S. Votto, *La creazione dell'universo e il destino dell'uomo nel pensiero mesopotamico*, w: *Creazione e liberazione dei libri dell'Antico Testamento*, s. 78, por. s. 73-77.

Kolejny, trzeci dzień stworzenia (Rdz 1,9–10) jest kontynuacją i konsekwencją pracy Boga w dniu drugim. Choć nie pojawia się termin *בָּרַל*, wielu egzegetów sugeruje, że dzieło oddzielania trwa nadal. Zostają zebrane wody spod nieba (*יָקָוּ*). Formuła wypełnienia – „i stało się tak” – podkreśla znaczenie wydarzenia dla dalszej narracji. Powstają dwa podstawowe wymiary fizyczne życia człowieka – ziemia (*אֶרֶץ*) i morze (*יָמִים*)⁴⁹. Również w tym kontekście nadanie przez Boga nazwy zbiorowisku wód oraz powierzchni suchej świadczy o całkowitej ich zależności od Boga.

Według opisu biblijnego Bóg całkowicie samodzielnie panuje nad najbardziej chaotycznym elementem rzeczywistości nie tylko w wymiarze horyzontalnym, ale także wertykalnym. Ustanawia nieprzekraczalne granice pomiędzy odmętami mórz a ziemią. Jednocześnie jedno i drugie stanie się przestrzenią życia istot żywych, podobnie jak przestrzeń między ziemią i niebem.

3. Oddzielanie jako działanie stwórcze w perspektywie teologicznej P

Współcześni egzegeci raczej bez większych wątpliwości wiążą pierwszy opis stworzenia Rdz 1,1-2,4a z tzw. tradycją kapłańską obecną w tekście Pięcioksięgu (P)⁵⁰. Jednocześnie dyskusja nad samą charakterystyką i zdefiniowaniem P nie ustaje. Z jednej strony wpisuje się ona w narastający kryzys klasycznej teorii źródeł Pięcioksięgu⁵¹. Wyraża się on m.in. w stwierdzeniu przez badaczy literatury biblijnej braku ostrości i dużej hipotetyczności w zastosowaniu jej w stosunku do niektórych tekstów Pięcioksięgu⁵². Brak precyzji widoczny jest również w bardziej teoretycznych kwestiach⁵³. Nierzadko poddaje się także pod wątpliwość datację konkretnych warstw redakcyjnych, ich kolejność i następstwo, czy możliwe pierwotne środowiska teologiczne, które miały odgrywać w nich decydującą rolę⁵⁴.

Tym niemniej, w środowisku egzegetów przyjmuje się nadal istnienie jeżeli nie osobnego źródła to tradycji teologicznej określanej jako kapłańska. Spośród wielu cech teologii tradycji kapłańskiej „oddzielanie” związane z opi-

⁴⁹ Dosłownie użyta została forma liczby mnogiej – „morza”, więc wiele mórz.

⁵⁰ J.-L. Ska, *Introduction to Reading the Pentateuch*, s. 146.

⁵¹ Zob. R. Rubinkiewicz, *Powstanie Pięcioksięgu w świetle najnowszych badań*, *Roczniki Teologiczne* 46 (1999), s. 111–124; J. Lemański, *Pięcioksiąg - próba syntezy współczesnych badań*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 38 (2005), s. 15–28.

⁵² Zob. T. Römer, *Le Pentateuque toujours en question: bilan et perspectives après un quart de siècle de débat*, w: A. Lemaire (red.), *Congress Volume Basel 2001*, Leiden–Boston 2002, s. 373–374.

⁵³ Już w latach siedemdziesiątych XX w. wskazywano na trudności w zdefiniowaniu różnych warstw tzw. źródła kapłańskiego, zob. N. Lohfink, *Studien zum Pentateuch* (Stuttgarter Biblische Aufsatzbände Altes Testament 4), Stuttgart 1988, s. 218–222.

⁵⁴ Zob. J. Blenkinsopp, *An Assessment of the Alleged Pre-Exilic Date of the Priestly Material in Pentateuch*, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 108 (1996), s. 497–499.

sem stworzenia pod względem teologiczno-biblijnym dobrze współbrzmi z jej głębią teologiczną rozpoznawaną i w Pięcioksięgu i innych tekstach biblijnych⁵⁵. Bóg stwarza światło, oddziela je od ciemności, nazywa dniem i nocą. Jednym z tych dni jest także szabat, dzień święty, którego pojawienie się byłoby niemożliwe bez nadania kształtu chronologii czasu w formie dnia i dni tygodnia⁵⁶. Światło ponadto jest symbolem życia, obecności Boga, w sposób szczególny złączonym z liturgią synagogalną i kultem świątynnym. Oddzielenie wód i morza to wyraz kontroli Boga nad wszelkim elementem chaotycznym, który w ujęciu metaforycznym⁵⁷ może również odnosić się do szeroko rozumianego zła czy grzechu. Oddzielanie jako czynność Boga, powiązana ściśle z Jego Słowem jest ważną cechą charakterystyczną dla teologii tzw. kapłańskiego opisu stworzenia świata. Uwydatnia ona niezwykłą potęgę Boga Stwórcy, Jego skuteczne całkowite panowanie nad żywiołami kosmosu. Bóg Stwórca jest Bogiem wszechmocnym, jedynym prawdziwym początkiem całego stworzenia. Konsekwencje stwórczego działania Boga są oczywiste. Regularnie zachodzące i wschodzące słońce, wiosenny deszcz są dowodem skuteczności dokonanych dzieł. W ten sposób działanie stwórcze Boga stanowi fundament myślenia historycznego, które w tradycji kapłańskiej odgrywa istotną rolę. Wszystko ma swoją przyczynę. Jednocześnie stworzenie świata umożliwia dalszy rozwój historii⁵⁸. Stworzenie jest prawydarzeniem, ale jednocześnie początkiem całego szeregu wydarzeń, niekiedy dramatycznych. Wody raz poddane kontroli mogą w kapłańskim schemacie wydarzeń wrócić do stanu chaosu w postaci potopu i ponownie osiągnąć stan uporządkowania, kiedy potop się kończy⁵⁹. Również w kontekście Wyjścia z Egiptu wody odgrywają skrajnie przeciwną rolę w narracji o Izraelitach i ścigających ich Egipcjanach⁶⁰. Interpretacja historii jest jedną z istotnych cech tradycji kapłańskiej. Pytanie o początki (zob. Rdz 2,4a: „תולדות”) jest w konsekwencji pytaniem o Boga, o Jego mądrość, potęgę i świętość⁶¹. Mądrość Boga jest rozpoznawalna w dalszych głównych etapach historii ważnych dla tradycji kapłańskiej: przymierza z Abramem i wyjścia z niewoli egipskiej⁶².

⁵⁵ Zob. E.L. Greenstein, *Deconstruction and Biblical Narrative*, Prooftexts 9 (1989), s. 45–46; J.-L. Ska, *Introduction to Reading the Pentateuch*, s. 153.

⁵⁶ Por. E.L. Greenstein, *Deconstruction and Biblical Narrative*, s. 45. O związkach szabatu z historią Wyjścia mówi J.-L. Ska, *Introduction to Reading the Pentateuch*, s. 154.

⁵⁷ Zob. J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, s. 155.

⁵⁸ Prehistoria („Urgeschichte”) czy pra-wydarzenie („Urgeschehen”) zastanawia się L. Ruppert (*Studien zur Literaturgeschichte des Alten Testaments*, s. 66–67), dyskutując z poglądami C. Westermanna.

⁵⁹ L. Ruppert, *Studien zur Literaturgeschichte des Alten Testaments*, s. 85.

⁶⁰ „Water is the instrument used for punishment the Flood (Genesis 1–8) and in the miracle of the Sea (Exodus 14)” – J.-L. Ska, *Introduction to Reading the Pentateuch*, s. 153, także s. 156.

⁶¹ N. Lohfink, *Studien zum Pentateuch*, s. 230–231.

⁶² J.-L. Ska, *Introduction to Reading the Pentateuch*, s. 153.

Podsumowanie

Teologiczna-biblijna lektura pierwszego opisu stworzenia prowadzić może do ciekawych wniosków. Misternie utkana struktura literacka nie ma wiele wspólnego ze skomplikowanymi obliczeniami astrofizyków. Jasny siedmiodniowy opis stworzenia nastraja optymistycznie. Jest to piękny poemat o stworzeniu wszystkich rzeczy. Koroną stworzenia jest człowiek jako mężczyzna i jako kobieta. Ostatni dzień jest poświęcony Bogu jako święty dzień odpoczynku. Poszukiwanie znaczenia teologicznego czynności oddzielania jako stwórczego działania Boga prowadzi do jasnych konkluzji:

– Bóg jest prawdziwym źródłem światła, tak jak jest początkiem wszechświata, jego pomysłodawcą;

– konstrukcja kosmosu jest przemyślana i nieprzypadkowa. Nieboskłon głosi chwałę Boga Stwórcy (por. Ps 19,2–3). Wszelkie przejawy chaosu i zamętu są nietrwałe i tracą swoją moc wobec słowa Boga;

– podstawowym celem opisu jest proklamacja orędzia teologicznego o Bogu Stwórcy, potężnym, niezwykłym i jedynym, niepodobnym do bogów pogańskich;

– w efekcie lektury Rdz 1,1–2,4a należy przyznać rację opinii, według której niezgodność opisu biblijnego z naukowymi hipotezami jest zupełnie pozorna i faktycznie nie istnieje, ponieważ przedmiot teologii jest inny niż nauk empirycznych.

Należy zatem wyrazić nadzieję, że w coraz częściej światopoglądowo zorientowanej debacie na temat tzw. początków nie zabraknie miejsca dla rzetelnej lektury Biblii i odkrywania jej piękna, które w wyjątkowy sposób przemawiało do minionych pokoleń wierzących.

SCHEIDUNG ALS DIE TÄTIGKEIT GOTTES DES SCHÖPFERS IN GEN 1,1–2, 4A (ZUSAMMENFASSUNG)

Die kunstvoll gewobene literarische Struktur des ersten biblischen Schöpfungsberichtes hat mit den komplizierten astrophysischen Berechnungen nicht viel zu tun. Dennoch ist die übersichtliche, auf dem Gerüst der sechs Tage aufgebaute Beschreibung ein schönes Poem über die Erschaffung aller Dinge. Die Suche nach der theologischen Deutung der „Scheidung“ als die schöpferische Aktivität Gottes führt zu klaren Schlussfolgerungen. Gott ist die wahre Quelle des Lichtes, wie auch des ganzen Weltalls; Er ist sein Erfinder. Die Struktur des Alls ist kein Ergebnis des Zufalls, sondern ist durchdacht. Alle Äußerungen des Chaos und der Verwirrung sind nicht von Dauer und müssen vor der Macht des göttlichen Wortes weichen. Die grundlegende Funktion des Schöpfungsberichtes ist die Proklamation von Gott dem Schöpfer, der allmächtig, einzig und

wundervoll und nicht vergleichbar mit heidnischen Göttern ist. Auf Grund der Lektüre von Gen 1, 1–2, 4a muss der Meinung zugestimmt werden, dass die Divergenz zwischen dem biblischen Schöpfungsbericht und den naturwissenschaftlichen Hypothesen nur scheinbar oder sogar nicht vorhanden ist, da der Forschungsgegenstand der Theologie anders ist als die Interessen der Naturwissenschaften. Aus diesem Grund darf die Hoffnung geäußert werden, dass in den zunehmend weltanschaulich orientierten Debatten über den Ursprung der Welt, die profunde Lektüre des biblischen Schöpfungsberichtes nicht fehlen wird. Die biblischen Texte, welche die Schönheit der Schöpfung besingen, haben immer in einer einzigartigen Art und Weise vergangene Generationen beeindruckt und inspiriert.